

Ob 40-letnici dela Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani

Dr. Alenka Šelih

1. Pisec uvodnika si ob taki priložnosti, kakršna je štiridesetletnica delovanja raziskovalnega inštituta, neizogibno zastavlja različna vprašanja, še zlasti vprašanje, kako naj se loti svoje naloge. Štiridesetletno obdobje je gotovo čas, v katerem se je raziskovalni profil takšne institucije izoblikoval; pričakovati smemo, da je na nek način vplivala na področje, ki ga raziskuje; odkrila je (ali bi) morala nekaj novega znanja; glas o sebi bi morala ponesti preko meja naše majhne države in s tem to majhnost preseči - in pisec se čuti izzvanega, da bi svoj zapis oblikoval v okviru teh izhodišč.

Odločitev za takšen pristop pa bistveno otežujeta dve okoliščini: prva je spoznanje, do katerega pisec pride, ko prebira podobne zapise ob prejšnjih jubilejih (ob 15-, 20- in 30-letnici). Ti zbujejo v njem občutek, da je bilo marsikaj že povedanega in da bi bilo morda bolje (kot je zapisal laudator ob 30-letnici) prepustiti besedo raziskovalcem, saj uvodničarjevo pisanje pomeni predvsem pisanje o sebi in o svojih pogledih. Druga okoliščina, ki otežuje omenjeni pristop, je povezana z dejstvom, da je človeštvo v času, ki ločuje štiridesetletnico od tridesetletnice, doživelo družbene, politične in ekonomske spremembe tektonskih razsežnosti; Slovenija pa se je znašla v njihovem osrčju in jih je (ter jih še) neposredno doživljala(la).

2. Ob sedanji obletnici smo se sodelavci Inštituta odločili predstaviti svoje delo, ki naj bo na nekaterih področjih tudi ocena opravljenega, na drugih pa prikaz obstoječega in napovedujočega se.

Vendar bi ne bilo prav, če ne bi uvodoma vsaj v grobih obrisih predstavili rast, razvoj in delo Inštituta kot raziskovalne enote v preteklih desetih letih, njegov položaj v sedanjem trenutku in njegove bodoče perspektive za prihodnost, prav tako pa odprta vprašanja, ki ob tem obstajajo.

3. Morda je ena najbolj pomembnih okoliščin, ki označuje Inštitut v preteklem desetletju, dejstvo, da je s pridom izrabil možnosti, ki jih je dala akcija »2000 mladih raziskovalcev« in temeljito pomladil svoje vrste: v tem času so štirje njegovi sodelavci dosegli naziv magistra in kasneje doktorja znanosti na treh različnih fakultetah, dva pa sedaj pripravljata doktorat. Za raziskovalno organizacijo je ob takšni pomladitvi pomembno zadržati kontinuiteto in to je Inštitutu uspelo s tem, da pri njegovem raziskovalnem delu še vedno sodelujejo trije zunanji raziskovalci-nosilci raziskav, medtem ko sta dva z raziskovalnim delom na Inštitutu prenehala.

Če merimo znanstveno produkcijo po številu opravljenih raziskav (zavedajoč se pri tem, kako grobo in malo ustrezno je to merilo), je ta razvoj dobro viden: zadnje desetletje je bilo na Inštitutu

opravljenih bistveno več raziskav kot v prejšnjih enako dolgih obdobjih (in sicer 39), od tega pa je bilo osem raziskav povezanih s pridobitvijo magisterija ali doktorata.

Poklicni profili mladih sodelavcev tudi jasno odražajo usmerjenost Inštituta v to, da bi bilo raziskovanje interdisciplinarno: med vsemi polno zaposlenimi raziskovalci so štirje pravniki, dva psihologa, en sociolog; kot stalni zunanji sodelavci pa sodelujejo štirje pravniki in en ekonomist. V tej zvezi velja še posebej poudariti pomen informativno-dokumentacijske ter bibliotekarske službe na Inštitutu, ki je stalna in dragocena podpora raziskovalcem - v njej delata dve lingvistki z najvišjimi strokovnimi znanji bibliotekarstva in dokumentalistike.

Inštitut je tudi ves čas svojega obstoja težil k povezovanju raziskovalnega in pedagoškega dela: vsi raziskovalci na Inštitutu so habilitirani (oziroma so v postopku habilitacije) in sodelujejo v pedagoškem procesu na različnih fakultetah (pravni, pedagoški, fakulteti za družbene vede, visoki šoli za socialno delo).

4. Po tej bolj kvantitativni kot kvalitativni predstavitvi inštitutskega dela naj mi bo dovoljeno ne kot sedanjemu vodji Inštituta, temveč kot njegovi stalni in dolgoletni raziskovalki, orisati svoj pogled na to, kar je pri delu take institucije najpomembnejše, namreč na nastajanje novega znanja na raziskovalnem področju in samo primeroma opozoriti na nekatera nova spoznanja.

Od srede sedemdesetih let dalje smo se v kriminologiji poslovali od prevelikih pričakovanj, ki so jih raziskovalci sami in širša javnost gojili do nje: s pomočjo njenih raziskovalnih rezultatov ni bilo mogoče zmanjšati kriminalitete, kar je bilo dokaj splošno pričakovanje, zlasti po drugi svetovni vojni. Bilo pa je mogoče usmerjati kriminalno politiko in s tem tudi obravnavanje kriminalitete v družbi v bolj ali manj represivno smer. Če v tem kontekstu ne upoštevam vprašanja politične kriminalitete in (v nekaterih primerih) gospodarske kriminalitete pri nas, kjer je bila uporaba represije instrumentalna, potem smem za preostalo področje kriminalitete reči, da je kriminološko raziskovanje zanj prineslo vrsto novih parcialnih spoznanj in rešitev.

Tu velja najprej omeniti področje odklonskega ravnanja otrok in mladoletnikov ter vprašanja njihovega položaja. Tako so na primer sodelavci Inštituta zasnovali sodobna izhodišča za izvrševanje zavodskih ukrepov za mladoletnike, kar je bila podlaga za vsebinsko (in na njej temelječo fizično) prenovno zavodske vzgoje v Sloveniji. Isto je mogoče reči za nove poglede, ki so jih prinesla raziskovanja inštitutskih delavcev na področju otrokovih pravic,

kjer so prav te ugotovitve odpirale nove rešitve, tako na pravnem kot na drugih (npr. vzgojno-psihološkem) področjih. V isti okvir sodijo tudi rezultati domačih raziskav o nasilju nad otroki in v družini, ki so prve pri nas detabuizirale dotlej skoraj nedotakljivo tematiko.

Področje družbenega nadzorstva je bilo predmet številnih raziskav, od katerih so bile nekatere splošnejše narave, druge pa so raziskovale delovanje institucij formalnega nadzorstva. Kritična in za naše razmere nova ocena družbenega nadzorstva je prišla do izraza najprej pri raziskovanju enega izseka procesa nadzorovanja, namreč šole kot mehanizma nadzorovanja; ta teoretični pogled se je nato razširil na problematiko razmerja med ideologijo in nadzorovanjem in prinesel nov, sodoben in ideološko neobremenjen pristop k temu vprašanju.

Raziskovalci na Inštitutu so se od srede osemdesetih let pogumno lotevali vprašanj politične kriminalitete in s svojimi spoznanji in stališči širili prostor dialoga tudi na področja in vprašanja, ki so dotlej veljala kot povsem nepristopna za nepristransko kritično analizo.

Kritična analiza novih pojavov v gospodarski kriminaliteti ob prehodu iz enega v drug ekonomski sistem je bila dobro zastavljena in je prinesla nekaj novih spoznanj; žal, je bilo to delo iz objektivnih razlogov vsaj za nekaj časa zaustavljeno.

Posebej pomembno se mi zdi izpostaviti delo na oblikovanju teoretične kriminologije, katerega začetek je mogoče zaznati v kritičnem ovrednotenju vloge in pomena radikalne kriminologije.

Prav tako ne gre zanemariti kriminalističnega raziskovanja, kjer so opravljene raziskave ponudile kvalitetno podlago tudi za delo v praksi.

Zadnje, a nikakor manj pomembno področje, ki ga izpostavljam, na katerem je raziskovanje Inštituta stalno, je penologija. Tu so raziskovalni rezultati najbolj izpostavljeni kritičnemu preverjanju in zdi se, da simbioza obojega prispeva k večji dinamičnosti tako teorije kot prakse.

5. Kriminologija kot predvsem empirična veda in njeni izsledki so se praviloma potrjevali (ali pa ne) v praksi. Doslej je bila večina raziskav vsaj deloma aplikativnih, tako da ni nepomembno vprašanje, ali je uspelo vsaj del spoznanj prenesti v prakso. Naloga izdelati elemente sistema teoretične kriminologije pa je ena tistih, ki se jih bo treba lotiti v prihodnje.

Težnja raziskovalca, da rezultate svojega dela prenaša ali vsaj poskusi prenesti v življenje, je gotovo pomembna motivacija, vendar ima lahko na kriminološkem področju različne posledice, pač odvisno od tega, kakšna je temeljna filozofska in vred-

nostna usmeritev raziskovalca, in od tega, kakšne cilje si postavlja.

Za raziskave in drugo raziskovalno delo Inštituta, še posebej imam v mislih delo pri prenosu znanja, je mogoče reči dvoje: vedno je izhajalo iz premise, da je prisila *ultima ratio* in vedno se je, ko je to le bilo mogoče, zavzemalo za spoštovanje posameznika, njegove osebnosti in njegovih pravic - pa naj gre za storilca ali za žrtev kaznivega dejanja.

Rezultati raziskav sodelavcev Inštituta so bili različno sprejeti, a vsaj nekateri med njimi so padli na plodna tla. Upam, da ne bo zvenelo pretirano neskomrno, če ugotovim, da smemo morda splošno razmeroma nizko stopnjo represivne naravnosti med strokovnjaki na področju obravnavanja kriminalitete pripisati tudi usmerjenosti raziskovalcev na Inštitutu, stališčem, ki so jih zastopali in spoznanjem, ki so jih sprejeli in širili.

Slovenija je - kljub številnim problemom na tem področju - razmeroma dobro prestala prehod iz enostrankarskega sistema v večstrankarski, kolikor zadeva probleme kriminalitete in njenega obvladovanja. To morda pomeni, da so bile posamezne službe dovolj strokovne, dovolj povezane s svetovnimi tokovi in dovolj fleksibilne, da so se lahko ustrezno odzvale. Če se strinjamo s tako ugotovitvijo, potem mislim, da je del zasluge za to pripisati tudi raziskovalnemu in drugemu delu Inštituta.

6. Pri oceni doseženega tudi ne moremo mimo tega, v kolikšni meri je bil Inštitut, to pa pomeni njegovi raziskovalci, vključen v mednarodne tokove in v kolikšni meri je z njimi sodeloval. Pri tem velja poudariti, da je sicer na področju, kakršno je kriminološko, temeljna naloga razvijati domače znanje in usposabljanje domače strokovnjake, zato meril mednarodne uveljavljenosti ni dopustno absolutizirati. Sodelavci Inštituta pa so se poleg uveljavitve doma dobro uveljavljali tudi v tujini. Merila za tako uveljavljanje so sicer različna, vendar bomo upoštevali poglobljena, če omenimo, da je Inštitut v preteklosti (zlasti od srede 80-ih let dalje) sodeloval v nekaj mednarodnih raziskavah; da so bili njegovi sodelavci člani in funkcionarji najbolj znanih mednarodnih strokovnih združenj na svojem področju; in da so objavljali svoje izsledke v tujini bodisi v obliki člankov ali - v letošnjem letu - v obliki samostojnih ali kolektivnih publikacij. V zvezi s tem vprašanjem velja posebej poudariti odprtost inštitutskega informacijskega sistema in njegovo povezanost z enakimi sistemi na svojem področju v svetu.

6. Te pozitivne ocene pa niso namenjene zburanju občutka samozadovoljstva. Nasprotno, povedati je

treba, da smo se prav pred kratkim izvili iz leto dni trajajoče težke finančne krize, v kateri je Inštitut preživel po zaslugi ne le občutka solidarnosti nekaterih svojih članov, temveč zlasti zaradi njihovega in takšnega **ravnanja** in seveda razumevanja inštitucij, ki (so)financirajo njegovo delo.

Tako nam je, mislim, šele zdaj omogočeno razmišljati o prihodnjih usmeritvah, čeprav se zavedam, da je to hudo nehvaležno - in tudi povsem osebno opravilo.

Raziskovanje v prihodnje bo verjetno moralo iskati (in najti) ravnotežje med temeljnimi in aplikativnimi projekti. Med vprašanji temeljnega raziskovanja izstopajo vprašanja teoretične kriminologije - poskus sinteze doslej opravljenega dela, njegovo soočenje s svetovnimi usmeritvami ter ustvarjalno oblikovanje lastnega sistema.

Aplikativni projekti bodo verjetno v določenem obsegu odsev problemov, kakor jih vidi praksa - glede na raziskovalno področje Inštituta pomeni to predvsem državo, torej tisti del družbe, ki ima moč in oblast. Prav zaradi tega je posebnega pomena vrednostna usmeritev raziskovalcev in raziskovanja: mislim, da mora biti človek in njegove pravice ter njihovo spoštovanje temeljno merilo vsega raziskovanja.

Raziskovalci Inštituta se bodo gotovo odzivali na nove izzive, ki jih prinašajo nove oblike kriminalitete in drugih vrst odklonskega vedenja; njihov morebitni porast; spremembe v strukturi kriminalitete; načini odzivanja nanje. Toda nikoli naj ne bi pozabili - če parafraziram stari rimski rek - **salus hominis suprema lex esto**, spoštovanje človeka torej.

Pri tem utegnejo biti raziskovalci izpostavljeni pritiskom, katerih nosilci se bodo zavzemali za večjo stopnjo prisilnosti, za »pravo in red«. Skoraj neizbežno je, da se zlasti nosilci družbene moči (pa ne samo ti, tudi širša javnost) ob povečani nevarnosti kriminalitete odzovejo z zahtevami po večji represivnosti. Toda tudi preteklih štirideset let, ko so se inštitutski raziskovalci zavzemali za zmernost pri uporabi tega skrajnega sredstva družbe in države, za zakonitost pri njeni uporabi in za spoštovanje tudi tistega, ki je prišel v konflikt s pravnim redom, je dobro jamstvo za to, da Inštitut na svojem sicer majhnem, a za človeka izjemno občutljivem področju, zadrži vlogo, ki jo je - mislim - pridobil: kritične, odprte, dialoško usmerjene raziskovalne enote, katere delo temelji na zahtevi, da je treba tudi pri zagotavljanju varstva družbe pred kriminaliteto spoštovati posameznika in njegovo osebnost.